

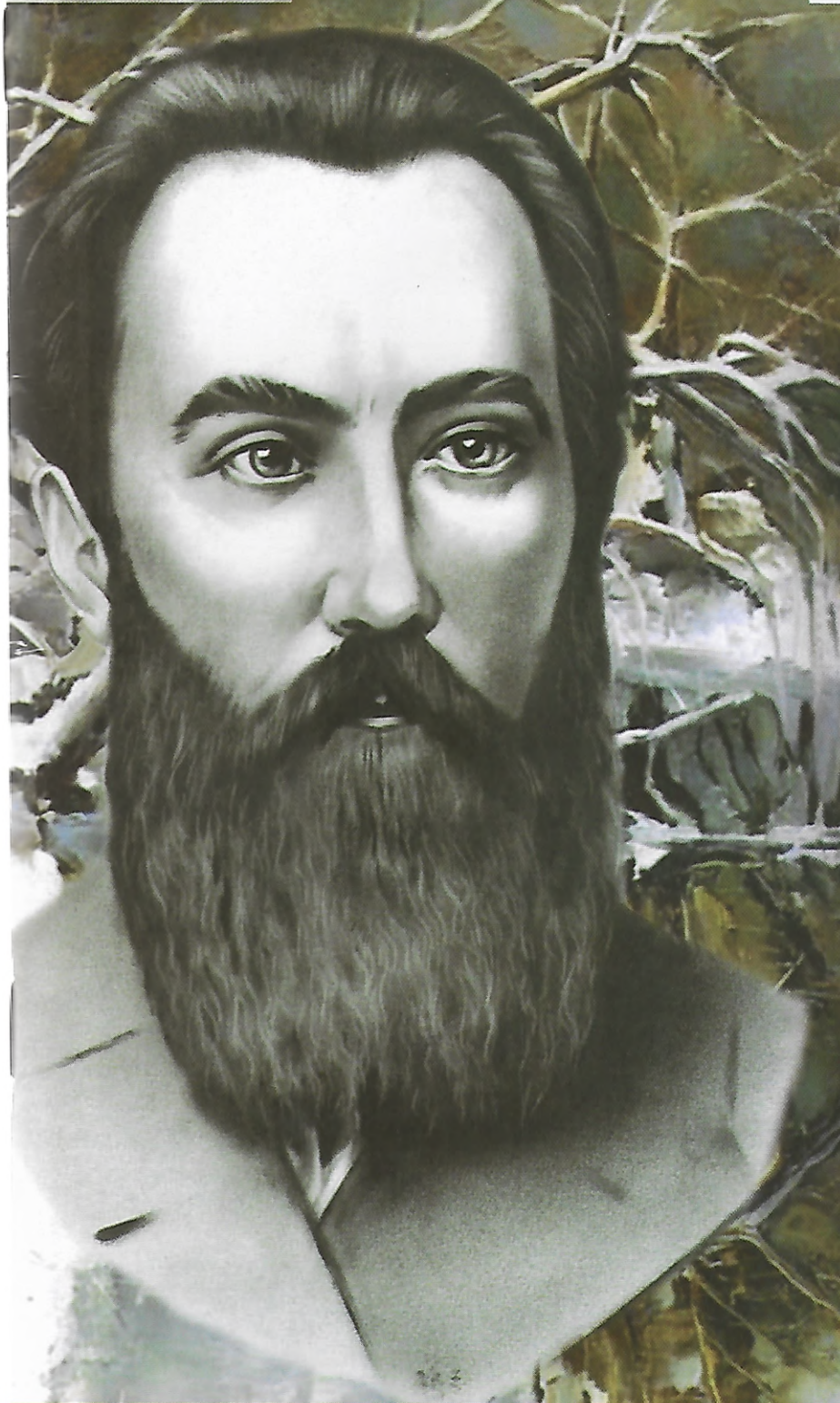
До 200-річчя Тараса Шевченка

Українська мова і література

Передплатний
індекс 68838

№ 12, 2014

в школах України

Прозові перлини
Павла Грабовського

«Казка вчить,
як на світі жить».

Презентація творчого проекту.
Українська література, 5 клас

«Весь світ був як казка,
повна чудес...».

М. Коцюбинський.

«Тіні забутих предків».

Уславлення світлого, здорового
життя і праці гуцулів,
які перебувають у гармонії
з природою.

Історія створення повісті.

Система уроків за творчістю
М. Коцюбинського.

Українська література,
10 клас

«Я волю полюбив державну»,
або «Життя, зіткане

із "Переходів та ісходів"».

Цикл уроків за творчістю

Є. Маланюка.

Українська література, 11 клас

«Душа болить
за рідну Україну».

Цикл уроків за творчістю

Євгена Маланюка.

Українська література, 11 клас

ДЕТАЛЬНІШЕ НА REDPRESA.UA

видавництво
**ПЕДАГОГІЧНА
ПРЕСА**
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Станіслав КАРАМАН

Дорогі шанувальники українського слова!

3

НАУКА – ШКОЛІ *МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ***Людмила ОВСІЄНКО**

Методи навчання лінгвістики тексту в системі компетентнісної мовної освіти майбутніх учителів-словесників

5

Олена КУЛИК

Словотвірна зв'язність тексту та її вивчення в основній школі

12

*ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ***Ірина ПРИЛІПКО**Тема духовенства у художньому просторі роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького
До 180-річчя від дня народження А. Свидницького

17

Тетяна ТКАЧЕНКОПрозові перлини Павла Грабовського
До 150-річчя від дня народження П. Грабовського

22

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЄВІ-СЛОВЕСНИКУ

Тетяна ЗАВАЛЬКЕВИЧОлександр Довженко і Херсонщина.
До 120 річчя від дня народження О. Довженка. Інтегрований бібліотечний урок

25

Олена ГОРОШКІНА, Ольга КАРАМАН

Формування креативності майбутніх учителів української мови як лінгводидактична проблема

29

Володимир ШКАВРО

Риторичні вправи на уроках української мови

34

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКА

Тетяна ГАМАНКО

Узагальнення та систематизація вивченого з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія». Українська мова, 5 клас

37

Світлана ФЕЦАК

Подорож в осінь зі способами дієслів. Українська мова, 7 клас

41

Оксана ХАХУЛА

«Весь світ був як казка, повна чудес...». М. Коцюбинський. «Тіні забутих предків». Уславлення світлого, здорового життя і праці гуцулів, які перебувають у гармонії з природою. Історія створення повісті. Система уроків за творчістю М. Коцюбинського. Українська література, 10 клас

44

Олена ГОЛИК

«Я волю полюбив державну», або «Життя, зіткане із "Переходів та ісходів"». Цикл уроків за творчістю Є. Маланюка. Українська література, 11 клас

48

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Ніна МЕДВЕДЕВА

«Казка вчить, як на світі жить». Презентація творчого проекту. Українська література, 5 клас

51

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА

Валентина АЛЕКСАНДРОВАНова радість стала...
Сценарій вертепної драми для учнів

55

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

Наталія МАФТИН

Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...

60

ПОЕТИЧНА МОЗАІКА

Альона КАБАЛЮК

Запрошуємо у світлицю поетичного слова

63

Віра НОСЕНКО

Україна вишита любов'ю

59

ДО ДЖЕРЕЛ

Олеся ПОНОМАРЕНКО

«Моя Україно... Я до тебе літатиму... З хмари на розмову». Творча зустріч з М. Миколайчук, В. Коротю-Ковальською та Г. Денисенко

64

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ ЧИТАЧІВ

Зміст журналу «Українська мова і література в школах України» за 2014 рік

66

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВИ-СЛОВЕСНИКУ

УДК 373.5.016 : 811.161.2

РИТОРИЧНІ ВПРАВИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Володимир ШКАВРО, магістрант кафедри української мови
Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті розглядається вже відома в методиці навчання мови класифікація вправ з риторики, спрямована на розвиток необхідних риторичних умінь і навичок. На їх основі автор розробив вправи, що сприяють успішному засвоєнню риторичних знань на уроках мови.

Ключові слова: риторика, класифікація вправ, риторичні уміння і навички, риторичні вправи.

ШКАВРО ВЛАДИМИР. РИТОРИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА.

В статье рассматривается известная в методике обучения языка классификация упражнений по риторике, которые направлены на развитие необходимых риторических умений и навыков. На ее основе автор предлагает упражнения, которые способствуют успешному усвоению риторических знаний на уроках языка.

Ключевые слова: риторика, классификация упражнений, риторические умения и навыки, риторические упражнения.

VOLODYMYR SHKAVRO. RHETORICAL EXERCISES ON THE LESSONS OF UKRAINIAN.

The article considers the existing methods of teaching the language classification exercises in rhetoric, that is directed on the development of the necessary rhetorical abilities and skills, based on them, the author offers the optimal system of exercises, which contributes to successful absorption of rhetorical knowledge of the language lessons.

Key words: rhetoric, classification of exercises, rhetorical abilities and skills; rhetorical exercises.

Ще з часів античності вважалося, що задовольнити потреби суспільства у формуванні людей, які вміють ефективно спілкуватися, здатна риторика. На думку Т. Ладиженської, «в усьому світі під час розв'язання питань модернізації освіти в центрі виявляються питання культури людини, зокрема те, як сучасні люди вміють контактувати, розуміти позицію іншої людини, знаходити узгоджені рішення тощо – тобто як людина уміє спілкуватися. Від цього вміння багато в чому залежить і особисті успіхи, і успіхи суспільства загалом» [2, с. 153].

Шляхи вдосконалення комунікативної підготовки учнів розглядали З. Бакум, Є. Голобородько, О. Горошкіна, Н. Голуб, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Нищета, М. Пентилюк, Л. Попова, І. Хом'як, Г. Шелехова, В. Шляхова та інші дослідники. Особливості вивчення риторики розроблено в наукових студіях В. Аннушкіна, М. Кохтева, З. Курцевої, Т. Ладиженської, Л. Мацько, А. Михальської, С. Мінеєвої, В. Нищети, Г. Сагач, Л. Синельникової, Й. Стерніна, Л. Туміної та ін.

Науковці одностайні в тому, що риторика стимулює мовлення учнів, розвиває їхні когнітивно-комунікативні здібності; вивчення риторичних відомостей на уроках української мови сприяє формуванню мовленнєвої креативності, культури спілкування учнів. Оскільки в школах України риторика не вивчається як окремий навчальний предмет, є всі підстави включати риторичні вправи до змісту уроків української мови. Н. Голуб слушно зазначає, що сформовані вміння і навички того, хто навчається, можна застосовувати в різних життєвих ситуаціях, а в навчанні риторики особлива роль відводиться методу вправ. Такі вправи створюють для учнів умови пошуку комунікативних стратегій і тактик, шляхів розв'язання проблеми. Оскільки в українських закладах середньої освіти вивчаються тільки елементи практичного курсу риторики, Н. Голуб класифікує вправи з риторики таким чином:

- підготовчі вправи, які спрямовані на формування вмінь психологічно налаштувати себе на успішний виступ, визначати тему виступу, формулювати мету, тезу, моделювати аудиторію, добирати й опрацьовувати матеріал;

- тренувальні вправи, що сприяють тренуванню дихання, голосу, дикції, інтонації, пам'яті; відпрацюванню жестів і міміки; формуванню навичок виголошувати промови частинами і повністю;
- творчі вправи, які спрямовані на формування умінь і навичок композиційно, логічно і стилістично правильно будувати текст виступу, використовувати елементи зацікавлення аудиторії; оригінально оформлювати логічну схему тощо;
- аналітичні, що розвивають аналітичне мислення, формують уміння й навички риторичного аналізу тексту чи його частин і аналізу конкретної ситуації, публічного виступу [1, с. 3].

Учителі-словесники шукають такі вправи, які б сприяли залученню учнів до спілкування. Спостереження дають підстави стверджувати, що особливо продуктивним є використання рольових ігор («У театрі», «Екскурсія вулицями рідного міста (села)», «Відвідування красзнавчого (художнього) музею», «На стадіоні», «Я вболіваю за збірну України», «На виставці квітів» й под.), що орієнтують на різноманітні життєві ситуації й цим самим допомагають сформувати необхідні для сучасної людини мовленнєві вміння. Саме тому вважаємо найбільш цікавими й ефективними творчі вправи.

Іноді мовленнєва ситуація підказується життям класу, інтересами дітей, їх захопленнями, подіями в школі, наприклад:

- *під час зустрічі з письменником запишіть його виступ, зберігаючи індивідуальність мовлення;*
- *використовуючи світлини, зроблені під час екскурсій, шкільних вечорів та інших цікавих заходів, спробуйте відтворити атмосферу події, зображеної на знімку, оцінити поведінку учасників у певних обставинах. Зверніть увагу на те, як поза, вираз обличчя, жест свідчать про душевний стан людини в конкретній ситуації. Оформіть текст як запис у щоденнику. Який жанровий різновид запису ви оберете? Чому?*

Велике значення мають вправи, що пов'язані з повсякденним життям, побудовані на відповідних комунікативних ситуація, як-от

- *Вам у кав'ярні подали теплий сік замість холодного, який ви замовляли. Побудуйте дискусію з офіціантом. Запропонуйте варіанти одного діалогу: 1) з інтонацією впевненості; 2) невпевненості. Для кожної ситуації добирайте відповідні жести і міміку.*
- *Ти розповідаєш друзям про свою подорож до Карпат. Яким може бути твоє комунікативне завдання?*
- *Тобі на день народження подарували цуценя. Ти поспішаєш про це розповісти однокласникам. Яку мету при цьому можеш ставити: поділитися радістю, похвалитися чи просто повідомити про подію?*
- *Твій друг загубив ключі від квартири. Він засмучений. Що ти скажеш йому в цьому випадку? Яким буде твій комунікативний намір?*

З метою створення стійкої мотивації до засвоєння риторичних відомостей необхідно добирати завдання, які б викликали інтерес у дітей, переконували у важливості їх розв'язання. Наприклад:

- *Ви йдете з другом вулицею. Він вітається з незнайомою тобі людиною. Чи треба вітатися тобі?*
- *Ви зайшли в автобус через задній майданчик і побачили, що біля передніх дверей стоять ваші друзі. Чи треба з ними вітатися? Як це зробити?*
- *Друг просить тебе прийти завтра до нього на день народження, однак у тебе важливий футбольний матч. Ти повинен ввічливо відмовитися. Використовуй ввічливі слова. Спробуй пом'якшити свою відмову. Розіграй діалог.*
- *Ви відвідуєте школу дизайну. Дайте поради, як краще оформити кабінет української мови. Якого кольору стіни мають бути? Як краще розташувати стенди? Які стенди мають бути в кабінеті?*
- *Ти відвідуєш секцію баскетболу, а твій друг захоплюється комп'ютерними іграми. Запроси його відвідати секцію. Спробуй переконати його, що не можна весь вільний час проводити за комп'ютером, оскільки це шкідливо для здоров'я.*

Ми бачимо, що такі вправи можна використати, залучаючи учнів до діалогічного й монологічного мовлення, водночас оцінюючи рівень сформованості комунікативної компетентності учнів.

Значний риторичний потенціал мають прислів'я і приказки, що допомагають зрозуміти історію нашого народу, навчають любити Вітчизну, мову, бути чесним, порядним, справедливим, звеличують працю і засуджують лінощі, засуджують негативні риси характеру, зміцнюють віру в добро і справедливість, закликають поважати книгу, знання. Прислів'я і приказки можуть стати заголовком тексту, який мають створити учні. Наприклад: *«Гостре словечко коле сердечко»*, *«Хто мовчить, той двох навчить»*, *«Не кажи не вмію, а кажи – навчусь»* тощо.

Особливий інтерес в учнів викликають вправи, що передбачають вибір темпу, тембру, гучності мовлення з урахуванням комунікативної ситуації. Наприклад: Спробуйте вимовити фрази *«Може, ще раз сонце правди хоч крізь сон побачу...»* (Т. Шевченко), *«Видно, ми не поїдемо до Умані»* рішучим, байдужим, несміливим, життєрадісним, серйозним, грубим, ввічливим, доброзичливим, наказовим, схвильованим, улесливим, зверхнім, веселим, роздратованим, легковажним, пригніченим голосом.

Сьогодні вчителі збільшують питому вагу завдань, що сприяють формуванню вмінь слухати, читати й аналізувати тексти різних стилів; складати усні та письмові повідомлення; складати, розігрувати діалоги; вправлятися у правильній вимові й написанні слів, розв'язувати мовні кросворди тощо, оскільки засоби мови учні повинні зрозуміти й опанувати; вони мають навчитися застосовувати їх у власній мовленнєвій практиці в усному і писемному мовленні. Актуальним є добір вправ, спрямованих на формування в учнів умінь:

- проектувати мовленнєві ситуації, правильно добирати тему висловлювання, усвідомлювати мету ораторського виступу, виявити свою позицію;
- складати план, його деталі (підтеми, мікротеми), вводити різні композиційні прийоми;

- висловлювати свою думку, дотримуючись вимог точності, виразності мовлення, темпу, тону, гучності, ритміки, дикції, фразових наголосів;
- брати активну участь у рольових іграх, діалозі (дискусійному мовленні), імпровізаціях (непідготовленому мовленні).

Наведемо приклади таких вправ:

Прочитайте мовчки уривок з повісті «Зачарована Десна». Дайте оцінку вчинкові Сашка. Подискутуйте, чи можна якось виправдати поведінку хлопчика.

Тікаючи од дідового реву, одного разу стрибнув я з-під порічок прямо в тютюн. Тютюн був високий і густий-прегустий.

Погулявши коло бджіл і навівшись огіркових пуп'янків, натрапив я на моркву. Більш за все чомусь любив я моркву. Вона росла в нас рівними кучерявими рядочками скрізь поміж огірків. Я оглянувся, чи не дивиться хто. Ніхто не дививсь. Навколо тільки дрімучий тютюн, мак та кукурудзяні тополі й соняшники. Чисте полуденне небо, і тихо-тихо, немовби все заснуло. Одні тільки бджоли гудуть та десь з-за тютюну, від погребні, доносивсь дідів рик. Тут ми з Піратом і кинулись до моркви. Вириваю одну - мала. Гичка велика, а сама морквина дрібненька, біла і зовсім не солодка. Я за другу - ще тонша. Третю - тонка. А моркви захотілось, аж тремчу весь! Перебрав я цілий ряд, та так і не знайшов ні одної. Оглянувся - що робить? Тоді я посадив усю моркву назад : хай, думаю, доростає, - а сам подався далі шукати смачного (О.Довженко).

Чи можете ви пригадати якусь подібну ситуацію зі свого життя? Як ви почували себе? Що думали, коли вона закінчилася? Які висновки для себе зробили?

3. Подумайте, чи варто хвалити або засуджувати якісь вчинки людей. Як це краще робити: позаочі або прямо, у вічі? Який тон і які слова треба обирати при цьому? Про які правила спілкування треба пам'ятати?

Як бачимо, такі вправи вправ спонукають учнів до активної мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Уведення через відповідні вправи елементів риторики активізує мовленнєве середовище на уроці, дозволяє пробудити в учнів природну потребу висловлювати

власну думку, дізнаватися нове; озброює правилами риторики та способами застосування цих правил.

З огляду на те, що важливим чинником у спілкуванні є дотримання правил мовленнєвого етикету, на уроках української мови необхідно спрямовувати роботу на оволодіння учнями специфічних для української мови етикетних засобів: уживання кличного відмінка, типових виразів на позначення привітання, побажання, прощання, що будуть ужиті школярами під час побудови власних висловлювань. З цією метою під час вивчення особливостей відмінювання іменників варто використати такі завдання:

1. Запишіть якнайбільше звертань до мами, батька, бабусі, дідуся, брата, сестри, друга. Не забувайте поставити їх у кличному відмінку.

2. Кличний відмінок має велике розмаїття закінчень. Запишіть якомога більше слів із поданими закінченнями.

-у, -ю: батьку, лікарю...

-е: Петре...

-о: Миколо...

-є: Наталіє...

-ю: Наталю...

-у: Миколо Васильовичу!...

3. Запишіть у кличному відмінку подані слова, урахувавши можливі варіанти. Поясніть правопис закінчень. Усно уведіть виділені слова до речень, у яких було б виражено звертання.

Пан Петро, пані Лікарчук, Наталя Петрівна, Ярослав Іванович, Галина Матвіївна, хлопець, юнак, добродій, громадянин директор, водій, друг, лікар, колега.

Отже, мовленнєві ситуації створюють для учнів умови, подібні до природних, стимулюють їхню уяву, примушують формулювати думки і почуття лінгвістичними засобами, дозволяють будувати мовленнєві моделі, граматичні структури, використовувати лексичний арсенал у спілкуванні.

Література:

1. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики / Н. Б. Голуб // Українська мова і література. – 2011. - № 6. – С. 2 – 8.
2. Обучение общению: методика школьной риторики : учеб. пособие для педагогов, студентов педвузов, преподавателей и слушателей системы повышения квалификации / Т. А. Ладыженская, Н. В. Ладыженская, З. И. Курцева, Н. И. Махновская и др. ; под ред. Т. А. Ладыженской. – М. : Баласс, 2013. – 144 с.